

37. Чирко В.А. Коммунистическая партия – организатор братского сотрудничества народов Украины и России в 1917–1922 гг. – М., 1967.
38. Юрійчук С. Становлення і характер радянської влади в Україні: історико-правові аспекти (1917-1922): Автореф. дис... канд. істор. наук. – Чернівці, 1997.
39. Boris Ju. The Sovietization of Ukraine, 1917-1923. The Communist Doctrine and Practice of National Self-Determination. – Edmonton: The Canadian Institute of Ukrainian Studies, 1980.
40. Mace J. Communism and the dilemmas of National Liberation. National Communism in Soviet Ukraine, 1918-1933. – Cambridge, Massachusetts, 1983.
41. Mawdsley E. The Russian Civil War. – Boston: Alen and Unwin, 1987.
42. Pipes R. The Formation of the Soviet Union. Communism and Nationalism, 1917-1923. – Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1954.
43. Reshetar John S. The Ukrainian Revolution, 1917-1920. A Study in Nationalism. – Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1952.
44. Sullivant R. Soviet Politics' and the Ukraine. 1917-1957. – New York, London: Columbia University Press, 1962.

The article considers the restoration of Soviet and Communist authority subcentres in Ukraine caused the turn in the political tactics and introduction of Soviet state power in Ukraine which pretended to have a national character.

Key words: ideology, Soviet power, political system, authority, subcentres, national movement.

Отримано: 19.10.2009

УДК 378(477.43)«19»–057.87:364.42

О. Б. Комарницький

МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ СТУДЕНТІВ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО ІНСТИТУТУ НАРОДНОЇ ОСВІТИ У 1920-ті рр.

У статті йдеться про роботу студентів Кам'янець-Подільського ІНО у колективному господарстві, забезпечення їх стипендіями, житлом, харчуванням, внесення ними плати за навчання.

Ключові слова: студенти, інститут народної освіти, колектив, стипендії, інтернат, харчування, плата за навчання.

Державна влада будь-якої країни зобов'язана створювати належні умови для розвитку дітей, юнацтва і молоді, отримання ними необхідної спеціальності і включенні до активної фахової діяльності. Це у певній мірі стосується і України, яка у ХХ ст. витворила систему знань, професійної і вищої освіти.

На початку 20-х рр. вищі навчальні заклади УСРР зазнавали великої матеріальної скрути, масових бідувань, що негативно позначилося на їх діяльності. Найменш захищеною перед чисельними життєвими негараздами виявилася студентська молодь. Окремі аспекти цієї проблеми з'ясували О.О.Лаврут [7], В.К.Майборода [8], В.М.Островий [9], В.І.Прилуцький [10], О.Б.Слуцький [11], А.Ф.Суровий [12], В.К.Шевчук [14] та ін. Утім ряд питань дослідники залишили поза увагою.

У пропонованому повідомленні аналізується забезпечення харчуванням, житлом, стипендіями тощо студентів Кам'янець-Подільського інституту народної освіти, а також кроки радянської влади щодо покращення їх побуту у 20-ті рр. ХХ ст.

Для послаблення матеріальної скрути вищі школи переводилися на часткове самообслуговування і самооплачування. Навчальні заклади наділяли земельними ділянками, забезпечувалися сільськогосподарськими знаряддями, насінням і реманентом [1, с.76]. 15 квітня 1921 р. політкомісар ІНО С.Чалий своїм наказом започаткував «колектив», у якому культивувався принцип обробітку землі зусиллями студентів, технічного персоналу і викладачів [5, с.17]. Наступного місяця він акцентував увагу на необхідності встановити мінімум фізичної праці, без якої «студент не повинен мати права числитися у студентській сім'ї». Мінімум вважався обов'язковим для осіб, яких «звільнювала від важкої праці Конституція УСРР». Вони мали займатися «легкою» роботою (посадка, збір овочів, яблук, груш т.д.), яку «можна вважати лише приємним і необхідним віддіхом після праці мозку, навіть в інтересах покращення фізичного стану інтелігентного робітника і більш продуктивної праці його мозку» [2, спр.3, арк.31].

На літній період (1 квітня – 1 жовтня) для студентів трудовий мінімум сягав 13 годин на тиждень, а у зимовий – 9 [2, спр.3, арк. 31зв.]. У 1922 р. праця в інститутському господарстві стала обов'язковою для всіх студентів без виключення [2, спр.210, арк.17, 21]. Зріс тижневий мінімум фізичної праці. Так, у середині року максимально (для студентів I-III триместрів) він склав 18 год. [2, спр.210, арк.86], [13, оп.2, спр.1063, арк.163]. 15 липня 1922 р. студком звернувся до адміністрації ІНО із проханням зменшити мінімум фізичної праці для студентської молоді всіх триместрів до 6 год. Наступного місяця ректор П.Г.Клепатський звернувся до Укрголовпрофосвіти із відповідним клопотанням про зменшення мінімуму до 4-5 годин щотижнево, оскільки більшість студентів працювали «у різних установах для здобуття засобів для існування» [13, оп.2, спр.1063, арк.164-165]. Після цього, у вересні норму фізичної праці зменшили, щоправда, не набагато. Студенти IX триместру мали працювати 6 годин на тиждень, VII-VIII – 8, IV-VI – 10, I-III – 12 год. [2, спр.210, арк.88]. Однак, вже у листопаді студенти-першокурсники на полі мали проводити 18 год., другокурсники – 14, третьокурсники – 12 [2, спр.394, арк.51]. У серпні 1923 р. для студентів встановили новий мінімум – 20 год. [2, спр.385, арк.54].

Під час посівної кампанії (кінець квітня – початок травня) заняття припинялися і оголошувалася «тиждень фізичної праці». Тижневе фізичне навантаження праці зросло до 48-50 год. [2, спр.3, арк.4; спр.51, арк.40]. У наступні роки заняття у весняному триместрі відбувалися з 17.00 [2, спр.566, арк.79]. Це ж стосувалося і збору врожаю. Наприклад, 30 вересня 1924 р. вийшов наказ про проведення 1 і 2 жовтня днів «ударника по земельному господарству» [2, спр.574, арк.10 зв.].

Цікаво, що у вересні 1923 р. адміністрація інституту встановила порядок роботи студентів у господарстві. У понеділок і вівторок мали працювати студенти, прізвища яких розпочинались на літери «А-Г», у вівторок і середу – на «Д-Л», у середу і четвер – «К-Л», у четвер і п'ятницю – «М-П», у п'ятницю і суботу – «Р-С», у суботу і неділю – «Г-Я». Робочий день розпочинався о 17.00, а закінчувався о 19.00 [2, спр.385, арк.56].

Архівні документи свідчать, що студенти переважно добросовісно працювали у господарстві. 22 червня 1923 р. голова колегії інституту Л.Ізбинський зазначав, що напередодні посівної кампанії господарство

було під загрозою «залишення частини полів і городів незасіяними і необсадженими». На допомогу прийшов «здоровий елемент студентства», який засіяв поля, незважаючи на важкі умови праці. Крім того, ударна група студентів на 50% збільшила посівні площі інтенсивних культур. Роботу виконали «так старанно, що нею задовольнився би найвибагливіший спец». Голова колегії доводив, що така звитяжна праця є доказом того, що «пролетарський елемент студентства вже остаточно і назавжди переміг рештки буржуазно-кулацького елемента» [2, спр.480, арк.16-16 зв.].

У лютому 1927 р. голова господарства Струк на загальних зборах доповідав, що «праця [студентів] була поставлена дуже гарно і мені доводилося чути не раз питання як від городян, так і від селян: «Що то за публіка так гарно працює і не сяде навіть відпочити?» [2, спр.566, арк.38].

Робота в господарстві оплачувалась пайками і харчуванням у їдальні [2, спр.51, арк.244 зв.; спр.395, арк.118 зв.]. За нашими підрахунками, у 1923 р. студентам видали 2161 сніданок, 10379 обідів і 4273 вечері [2, спр.566, арк.41зв.]

Адміністрація інституту вела боротьбу зі студентами, які ухилялися від сільськогосподарських робіт. У свої наказах (від 24 квітня і 23 жовтня 1922 р.) ректор повідомляв, що «студенти, що не приймали участь у фізичній праці або відпрацювали не більше 2 годин на тиждень звільняються» [2, спр.210, арк.21, 101]. У липні 1923 р. керівник закладу заборонив приймати заліки у студентів, які мали заборгованість з мінімуму фізичної праці, «доки вони не докажуть своє гарне відношення до колективу» [2, спр.477, арк.39]. Архівні документи свідчать про численні відрахування студентів з інституту як «нетрудовий елемент». Так, у серпні 1922 р. заклад покинули 55 студентів, у жовтні – 106, у квітні 1923 р. – 21, у липні – 16, у серпні – 20, у жовтні – 11, у липні 1924 р. – 6 і т.д. [2, спр.218, арк.18 зв.; спр.384, арк.21, 34, 46, 52; спр.385, арк.62; спр.574, арк.3]. Крім того, у жовтні 1922 р. відрахуванню підлягало додатково ще 259 осіб [2, спр.51, арк.137; спр.210, арк.101-104]. Щоправда, більша частина з них, після відпрацювання трудового мінімуму, залишилася у складі студентства. Причому ті години у рахунок мінімуму не вносилися. Студентську молодь, яка мала незначну заборгованість у виконанні мінімуму, штрафували або віддавали до товариського суду [2, спр.385, арк.25, 34; спр.389, арк.1; спр.480, арк.9].

Не можна не згадати про конфлікт, який викликала стаття С.Чалого «3 негідних рук – вирвати зброю», опублікована у газеті «Вісти ВУЦВК» (6 квітня 1924 р.). Він зазначав, що «професура загрозувала зачотами тим, які гаряче бралися за працю в колективі» [2, спр.419, арк.35]. На своїх загальних зборах студентство спростувало цю інформацію, заявивши, що між студентами і викладачами «найкращі відносини» [2, спр.579, арк.39]. Подібне зазначав на загальних зборах колективного господарства ІНО «Труд» і ректор В.О.Геринович: «Кажуть, що мур є між академіперсоналом і студентством. Був, але нема. Він знищився в Предметових Комісіях, де студенти одверто у вічі сказали кожному професорові, чого від нього жадають...» [2, спр.566, арк.59 зв.].

Студенти зобов'язані були також брати участь у «Тижні лісу» [2, спр.626, арк.79], «Тижні посадки дерев» [2, спр.414, арк.51 зв.]. Архівні документи

вказують, що молодь часто неохоче працювала під час зазначених трудових акцій. Зокрема, у травні 1924 р. інспектор профосвіти Кам'янецького окружного виконавчого комітету повідомляв, що під час проведення «Тижня лісу» багато студентів не брали «ніякої участі у роботі, показавши, що не розуміють значення активної громадської праці» [2, спр.626, арк.88]. Тоді захід проігнорували 48 студентів різних національностей (20 з них були євреями) [2, спр.618, арк.39]. Ще раніше, у жовтні 1922 р., за цю провину було звільнено з інституту 257 осіб [2, спр.51, арк.137].

Студентам доводилося навчатися в умовах величезної матеріальної скрути. Одним із заходів щодо поліпшення їх становища стало запровадження відповідно до постанови ВУЦВК від 2 вересня 1922 р. державних стипендій [1, с.89]. У першу чергу ними забезпечувалися, на рівні з партпрацівниками, студенти-«червоні інваліди» [2, спр.260а, арк.36; спр.398, арк.60]. 19 вересня 1927 р. НКО видав інструкцію «Про розподіл державних стипендій між студентами». Першочергово стипендії надавалися випускникам робітфаків, а також особам, які для вступу у виш залишили виробництво чи педагогічну роботу у сільських школах. Далі йшли члени профспілок, військові та їх діти, якщо вони мали виробничий, професійний, партійний, громадський стаж не менше 3 років; члени КНС та інша «селянська біднота», яка мала 3-річний сільськогосподарський стаж; інші студенти «пролетарського походження», а також вагітні селянки, чи ті що мали малолітніх дітей (при умові, що вони ніде не працювали та не перебували на утриманні). Сімейним студентам із більш як 5-річним виробничим, партійним, професійним чи військово-політичним стажем надавалася сімейна стипендія у порядку черги. Кількість таких стипендій не мала перевищувати 10% загального стипендіального фонду вишу [2, спр.1000, арк.297]. Наприклад, у жовтні 1929 р. таку стипендію було призначено 13 студентам Кам'янець-Подільського ІНО, 26 осіб визнали кандидатами на її отримання [2, спр.1149, арк.17].

У жовтні 1923 р. встановили 4 категорії стипендій. Студенти Кам'янець-Подільського ІНО отримували стипендії 2-ї і 3-ї категорій. До другої категорії належали члени партії, які вступили у РКП(б)-ВКП(б) під час навчання у виші, комсомольці, члени КНС і безпартійні робітники (члени профспілок), що мали «суспільно-революційний» і виробничий стаж, брали участь у громадсько-політичному житті вишу. Третю категорію становили безпартійні члени профспілок, КНС, комсомольці, що були вихідцями з робітничого і незаможного середовища, але не мали «суспільно-революційного» і виробничого стажу [2, спр.461, арк.16]. У 1923 р. стипендію 2-ї категорії отримували 5 студентів, 3-ї – 55; у січні 1924 р. – відповідно 7 і 50, у квітні того ж року – 5 і 55, у жовтні – 6 і 58; у першій половині 1925 р. – 6 і 54 [2, спр.471, арк.619; спр.566, арк.81 зв.; спр.584, арк.3; спр.626, арк.6], [13, оп.4, спр.630, арк.37, 82].

Поступово збільшувалася кількість студентів, які мали стипендіальне забезпечення. У жовтні 1922 р. стипендіями були забезпечені 20 студентів, у 1923 р. – 64, у березні 1924 р. – 57, у липні – 68, у січні 1925 р. – 72, у травні – 90, у 1926 р. – 107, у 1927 р. – 108 і т.д. [2, спр.260а, арк.7; спр.414, арк.18; спр.461, арк.75-76; спр.471, арк.6; спр.619, арк.33, 56-56зв.; спр.626, арк.6, 39; спр.705, арк.24; спр.921, арк.2; спр.943, арк.1], [13, оп.3, спр.99, арк.9; оп.6, спр.4696, арк.5].

У перші роки існування ІНО розмір стипендій зовсім не забезпечував прожиткового мінімуму. Так, у 1923 р. стипендія 2-ї категорії становила 12 крб. 70 коп., 3-ї – 6 крб. 35 коп., у липні 1924 р. – відповідно 13 крб. і 6 крб. 50 коп., у 1925 р. – 20 і 10 крб. [2, спр.461, арк.51, 75-76; спр.471, арк.6,19; спр.619, арк.33; спр.705, арк.24]. Щоправда, і вони повністю не виплачувались. Так, на початку 1922 р. з 90 повних і 90 неповних стипендій, призначених студентам ІНО, виплатили відповідно 78 і 78 [2, спр.210, арк.14]. Згодом, без пояснень, їх кількість зменшили до 20 [2, спр.218, арк.22-22 зв.]. Через це ректор В.О. Геринович змушений був звернутися до Центральної стипендіальної комісії із проханням збільшити кількість стипендій, мотивуючи там, що в поганому матеріальному становищі знаходяться 159 студентів. Наявні ж стипендії довелося розподілити між 139 особами, оскільки інститут міг втратити «цінний пролетарський і незаможницький елемент студентства, який за браку утримання був би приневолений покинути Вищу Школу» [2, спр.619, арк.82, 93].

Не завжди студенти могли отримати стипендії. Тоді на заваді ставали непередбачені обставини. Так, у травні 1927 р., під час проведення ревізії бухгалтерії та каси ІНО, зник скарбник закладу, який прихопив із собою 600 крб стипендіального фонду [13, оп. 6, спр.4696, арк.22, 25].

До 1924-1925 навчального року (далі – н.р.) незможні студенти отримували безкоштовно харчі й одяг [1, с.89], обсяг яких з'ясувати поки що не вдається.

У жовтні 1927 р. НКО розіслав у всі вищі інструкцію про застосування Постанови ВУЦВК та РНК УСРР «Про обов'язкову службу студентів-стипендіатів вищих шкіл», згідно з якою випускник після закінчення закладу мав відпрацювати за фахом кожний рік одержання стипендії. З нарахуванням першої стипендії студент підписував спеціальне зобов'язання, за порушення якого наступала судова відповідальність [2, спр.998, арк.13 зв.].

Крім державних стипендій, установам, підприємствам, громадським, кооперативним і профспілковим організаціям, а також приватним підприємствам надавалось право видавати так звані господарські стипендії, з такою умовою, що кожний стипендіат, після закінчення навчання, мав працевлаштуватися у тій установі чи системі, яка виплачувала стипендію [2, спр.461, арк.41], [14, с.253]. Розмір таких стипендій не встановлювався. Для прикладу у 1923-1924 н.р. для студентів ІНО губвиконком виділив 3 стипендії у розмірі по 6 крб кожна [2, спр.400, арк.51 зв.]. Але і такі мізерні кошти досить часто надходили з запізненням [2, спр.619, арк.25]. У березні 1923 р. Запорізький повітвиконком призначив 20 стипендій вихідцям із Запорізького повіту, які навчалися у вишах Поділля і планували згодом працювати у рідному краї [2, спр.260а, арк.32].

Відповідно до умов стипендіального забезпечення окремих студентів позбавляли права на його отримання. Зокрема, у грудні 1928 р., у зв'язку з матеріальною забезпеченістю і пасивністю у громадській роботі, позбавили стипендій Харкавого і Кременського. Тоді ж правління інституту відхилило заяви студентів Ковальського і Єрмолаєвої про призначення стипендій, оскільки, на переконання керівництва вони сфальсифікували документи. Інформацію про це вирішили направити до прокуратури [13, оп.6, спр.4688, арк.6-6 зв.]. 23 вересня 1929 р. до правління ІНО надійшов лист

від студента В.Дрозди із проханням призначити йому стипендію, оскільки він був сиротою, «батраком і не [міг] на власному отриманні надати вчитись». У свою чергу, заявник звертав увагу на стипендіатів А.Морозюка (той заявляв таке – «знайшлися ще дурні, і гроші дали, а я вчитись не буду, а на другий рік поїду в другий ВУЗ»), і М.Кіщенка (сина куркуля). Тому Ф.Дрозда просив розслідувати цю справу. На його думку, «таким [студентам] зовсім не місце у вузі» [2, спр.1142, арк.57].

Досить складною була житлова проблема. 1 серпня 1922 р. при ІНО було відкрито студентський інтернат [4, с.19], який містив 121 кімнату і 4 кухні [2, спр.218, арк.22 зв.]. На початку 1922-1923 н.р. тут мешкали всього 33 студенти. Умови проживання були дуже непростими. Через відсутність коштів інтернат не вдалося забезпечити меблями, студентам довелося спати на підлозі і столах [2, спр.14, арк.3, 13; спр.218, арк.22 зв.]. З настанням холодів значна частина молоді розійшлася по приватним квартирам. Залишилося лише 12 осіб, які розміщалися у 2 кімнатах. Спали на соломі. Приміщення опалювалося, але грубки давали мало тепла. Не було відер для води. Студенти вмивалися снігом [2, спр.459, арк.21-21 зв.].

Ситуація поліпшилася влітку. За сприяння ректора вдалося обмеблювати студентське житло. На початку 1923-1924 н.р. в інтернаті проживали 40 мешканців [3, с.23]. Наступного року їх кількість зросла до 45 [2, спр.566, арк.85], [13, оп.4, спр.646, арк.52]. У 1925 р. ліжками і матрацами студентів забезпечили на 100%, ковдрами – на 90% [2, спр.755, арк.16 зв.].

Молодь, яка мешкала в інтернаті, мала дотримуватись правил проживання: «... Кожного ранку до 8-ої години робити уборку; раз на тиждень... вимит[и] підлогу... По черзі щоденно вбирати кухню, а чергові [мали] вбирати коридори. Уборка повинна скінчитись не пізніше 8.30. Вмиватись поки зимно в своїх кухнях, а з потеплінням на дворі... В кожній кімнаті повинен бути вибраний старший, який відповідає як за гігієнічний стан кімнати так і за господарське майно, яке ма[ло]ся в кожній кімнаті. Староста інтернату повинен вившати список чергових окремо на кухнях і коридорах... Товариші, які ухили[ли]сь від зазначених вище обов'язків і не виконува[л]и товариської дисципліни позбавл[я]лися права мешкати в інтернаті» [2, спр.459, арк.25-25 зв.]. Утім, попри грізну засторогу, зазначених правил дотримувалися не завжди. Історик О.О. Лаврут повідомляла, що студенти «залишки їжі викидали у вікна або залишали у кімнаті. Часто білизну не змінювали кілька місяців. Не дивно, що після цього заводились таргани, кліщі». Це, у свою чергу, підвищувало ризик захворювання на туберкульоз, інші інфекції [7, с.11]. В одному із архівних документів йшлося про зовнішній вигляд кам'янецьких студентів: «... потрепаний вигляд, рівнодушне відношення до зовнішності» [13, оп.2, спр.1063, арк.81].

У березні 1923 р. бюро і студкоми вишів Кам'янця-Подільського провели спільне засідання, де вирішили об'єднати всі інтернати у будинок пролетарського студентства (БПС) [13, оп.2, спр.1017, арк.125 зв.]. За іншими даними, їх об'єднали лише у липні наступного року [2, спр.133, арк.133]. Паралельно продовжували працювати інтернати вишів [13, оп.4, спр.646, арк.52]. Поступово кількість студентів ІНО, які мешкали у БПС, зростала. На початку 1924 р. тут мешкали 6 осіб, наприкінці того ж року – 50, у січні 1925 р. – 66, а у листопаді 1926 р. – аж 140 (в інтернаті вишу

зафіксовано лише 5 мешканців) [2, спр.566, арк.85; спр.584, арк.3; спр.710, арк.69 зв.; спр.755, арк.5], [6]. Разом з тим, БПС мав проблеми з обмешлюванням помешкань. Саме через це Комітет поліпшення побуту студентів (КППС) Кам'янецьких вишів (у грудні 1923 р.) змушений був звернутися до правління Кам'янець-Подільського ІНО з проханням допомоги у вирішенні цього питання [2, спр.459, арк.126].

Мешканцям БПС доводили правила проживання. Відповідно до них заборонялися співи, галас у кімнатах і коридорах. У кімнатах слід було підтримувати належний порядок, підлогу мити не менше двох разів на тиждень; щодня належало провітрювати помешкання, а сміття негайно виносити у двір. Заборонялося засмічувати раковини й умивальники, виносити у ці кімнати сміття. Мешканці кожної кімнати призначати старшого (відповідального) як за майно, що знаходилося в кімнаті, так і за додержанням мешканцями цієї кімнати обов'язкових правил [10, с.95].

Досить гостро стояло питання з харчування студентів. На початку 20-х рр. вони під час сільськогосподарських робіт обслуговувались, як уже зазначалося, у їдальні колективного господарства ІНО. На початку 1924 р. (за іншими даними – у липні того ж року) всі їдальні вишів об'єднали у загальнономіську студентську їдальню, яка перебувала у відомстві КППС [2, спр.584, арк.3; спр.626, арк.133]. Тут харчувалися як стипендіати (за власні кошти), так і ті, хто не отримував стипендій. Останні отримували харчі безкоштовно (витрати на себе порівну брали адміністрація ІНО і КППС) [2, спр.755, арк.1 зв.]. На початку 1924 р. КППС відпустив кошти на харчування 55 студентів, утім вже у квітні через брак ресурсів їх кількість зменшилась до 22 [2, спр.566, арк.85]. У той скрутний час на виручку товаришам прийшли стипендіати, які на загальних зборах ухвалили з кожної стипендії відрахувати 2 крб. на їдальню [2, спр.414, арк.48; спр.626, арк.51]. Завдяки такому кроку у їдальні мали змогу харчуватися 60 студентів, які не отримували стипендій [2, спр.601, арк.14 зв.; спр.755, арк.1зв., 5].

Незважаючи на важке матеріальне становище студентів, у березні 1922 р. НКО УСРР запровадив плату за навчання, яка мотивувалася як «тимчасова міра, як засіб для піддержки господарського добробуту шкільних закладів...» [2, спр.385, арк.15], [8, с.66]. Плата вносилась тричі на рік (кожного триместру) у такі терміни: з 1 по 15 жовтня, з 1 по 15 лютого, з 1 по 15 травня [2, спр.619, арк.4].

Залежно від розміру плати студентів поділили на 5 категорій. Окрему категорію складало студентство, яке здійснювало повну оплату навчання. У 1923-1924 н.р. за I категорію сплачували 5 студентів (розмір плати становив 1 крб. 33 коп.), за II-ю – відповідно – 8 і 2 крб. 66 коп., за III-ю – 2 і 5 крб. 33 коп., за IV-ю – 3 і 8 крб. 66 коп., за V-ю – 2 і 10 крб.; повну оплату здійснювали 3 особи (по 16 крб. 66 коп.) [2, спр.471, арк.6; спр.566, арк.81 зв.]. У 1924-1925 н.р. в ІНО налічувалося 16 платників, які сумарно вносили 131 крб. 66 коп., з них за I категорію платили 4 особи (4 крб.), за II-ю – відповідно 3 і 5, III-ю – 2 і 5 крб. 33 коп., IV-ю – 4 і 15. Повністю сплачували вартість навчання 4 студенти (15 крб.) [2, спр.601, арк.8, 55]. У 1925-1926 н.р. платили за навчання 2 особи по 20 крб., 2 – по 15 крб., 2 – по 6-8 крб., 7 – по 7 крб. [2, спр.710, арк.59 зв.].

Не всі мали змогу сплатити зазначені суми, насамперед, через важке матеріальне становище. Зокрема, у наказі по ІНО від 14 березня 1923р. зазначалося, що більшість студентів не внесли плату за навчання [2, спр.385; арк.15]. У 1923-1924 н.р. боржниками числилися 50% студентства [2, спр.566, арк.81зв.], [13, оп.4, спр.646, арк.56]. Наприкінці жовтня 1924 р. ректор у своєму звіті зазначав, що за літній триместр одержано лише 10% від призначеної суми, додавши, що «інститут ніколи й не сподівався на нормальне одержання платні з огляду на неможливі елементи, з якого складалося студентство» [13, оп.4, спр.630, арк.82].

Адміністрація ІНО певною мірою боролася із недоїмками. Так, у березні 1923 р. ректор своїм наказом попереджував студентів, що у разі несплати боргів студентів притягнуть до судової відповідальності [2, спр.385, арк.15]. У грудні 1924 р. керівник розпорядився не приймати заліки у студентів-боржників [2, спр.601, арк.8; спр.618, арк.102], а частину їх доводилося відрахувати з інституту (у 1923-1924 н.р. – 7 осіб [2, спр.400, арк.51]).

Щоб створити нормальні матеріальні умови для навчання пролетарських студентів, переважну більшість їх звільнили від плати за навчання. У першу чергу, під цей захід попали студенти, що мали «революційні заслуги» і перебували у важкому матеріальному становищі; члени КНС, які не мали заробітку; члени профспілки «Робос» із 2-річним стажем; військовослужбовці та їхні діти до 18 років; інваліди війни та праці; особи, які вели педагогічну, науково-педагогічну або наукову роботу в установах НКО [2, спр.206, арк.75; спр.260а, арк.3, 37; спр.398, арк.59зв.; спр.619, арк.3, 50]. Відповідно до цього в осінньому триместрі 1922-1923 н.р. від плати за навчання звільнили 202 студенти із 296, у весняному триместрі того ж навчального року – 130 із 264, у лютому 1924 р. – 139 із 202 [2, спр.260а, арк.41; спр.398, арк.13-13 зв.; спр.414, арк.18; спр.459, арк.6; спр.471, арк.6; спр.584, арк.3].

Чимало студентів через матеріальну скруту змушені були покидати навчання у виші. Траплялися й трагічні випадки. Конкретним прикладом може бути доля студента З.Кицюка. У заяві до керівництва інституту від 12 жовтня 1922 р. він писав: «Минула зима з її холодом та голодом зруйнувала моє здоров'я, і всю весну і значну частину літа пролежав з тяжкою грудною хворобою. Тепер здоров'я теж в незавидному стані. Треба лікуватись, поки зовсім не пізно, та немає самого необхідного в щоденній життєвій людині: хліба та одягу». У черговій заяві від 20 жовтня 1922 р. студент з боєм відзначав: «Допомоги мені нема ні звідки. З родини – брат у Червоній Армії, а батько старий і сам в нужді». Допомоги Кицюк так і не дочекався. Він помер в результаті постійного недоїдання 25 грудня 1923 р. у рідному селі Іванівцях Летичівського району» [2, спр.534, арк.5].

На допомогу студентству ЦК КП(б)У закликав громадські організації. 21 грудня 1923 р. М.В.Фрунзе виступив в газеті «Комуніст» зі статтею «Пролетарське студентство й соціалістичне будівництво», в якій писав: «На превеликий жаль, та допомога, яку дає студентам держава, вкрай мізерна. Обмежені розміри державного бюджету навряд чи дозволять скільки-небудь помітно збільшити її в найближчому майбутньому. Але допомога мусить бути подана негайно. Її мають право чекати і вимагати від нас наша надія і залог кращого майбутнього – пролетарська молодь вузів.

І обов'язок наш, обов'язок Комуністичної партії, профспілок, кооперації і т.д. і т.д., словом, всього того, що складає нашу радянську громадськість, піти на зустріч цій нужді. Ми, разом зі всім студентством, віримо, що цей обов'язок буде виконаний» [14, с.254].

З метою привернення уваги громадських організацій до надання допомоги студентській молоді у Кам'янці-Подільському в грудні 1923 р. провели «Тиждень допомоги пролетарському студентству» [2, спр.459, арк.139-140]. Крім того, губком КППС у березні 1923 р. надав студентам ІНО 20 посилок місії Джойнта [13, оп.2, спр.1017, арк.127].

На початку 1924 р. студентство заснувало касу взаємодопомоги, яка у скрутний для того чи іншого студента час видавала позичково чи безповоротно кошти (3 крб. 50 коп. на місяць). У 1923-1924 н.р. членами каси були 63 студенти, у 1925 р. – 101. У 1923 р. позички надали 26 особам, а у 1925 р. – 22 [2, спр.471, арк.6; спр.566, арк.85; спр.584, арк.3; спр.755, арк.5 зв.-6, 14]. Бюджет каси формувався із членських внесків, виручки від проведених вечірок [2, спр.414, арк.86], єдиного студентського податку. Останній було запроваджено 2 грудня 1923 р. Студенти-стипендіати мали вносити щомісячно 10 коп., платники – 20% від внесеної платні [2, спр.459, арк.134; спр.579, арк.16].

Чимало студентів були сімейними, виховували дітей. Для полегшення їх становища малечі безкоштовно надавали місця у дитсадку, відкритому при 2-й трудовій школі [2, спр.937, арк.20]. 29 червня 1924 р. у Голоскові відкрили студентський будинок відпочинку. Студентам ІНО виділили у ньому 4 місця [2, спр.629, арк.59, 73].

Дієву допомогу молоді надавали керівники закладу. Так, П.М.Бучинський перед смертю заповів свій власний будинок по бульвару Шевченка, 73 на користь студентам [2, спр.938, арк.415]. У листопаді 1923 р. В.О.Геринович передав студентам 5-рублеву «облігацію золотого займу» і закликав викладачів наслідувати його вчинок. Почин ректора підтримав секретар правління ІНО Барг, закликав техперсонал підтримати почин [2, спр.414, арк.10 зв.]. В.О.Геринович сприяв також влаштуванню на роботу випускників закладу, намагався вирішувати їх особисті проблеми. Так, 23 жовтня 1924 р. він звернувся до окружної профосвіти з клопотанням про надання можливості працювати за фахом М.Олійнику, який був звільнений з посади секретаря студентських справ і залишився без коштів. Одночасно ректор просив відкомандирувати до м. Кустанай у розпорядження місцевого губерньського ІНО випускницю інституту О.Руснак, філолога за фахом, яка матеріально була не забезпечена й потребувала безкоштовного проїзду залізницею [9, с.125].

Мали місце випадки, коли заняття на прохання студентів припинялися для участі у зборі урожаю. Для того, аби поліпшити матеріальну скруту, адміністрація у липні-серпні 1922 р. оголосила 2-тижневу перерву у навчанні [2, спр.55, арк.6]. У жовтні 1923 р. початок занять перенесли на 17.00, оскільки з'ясувалося, що «велике число студентів зайнято в різних установах за для здобуття засобів для життя, [і] через що не можуть одвідувати лекції до обіду» [2, спр.398, арк.115 зв.].

Таким чином, впродовж 1920-х рр. матеріальне становище студентів Кам'янець-Подільського ІНО було досить складним. Гостро стояло питання харчування і житла. Органи державної влади в міру можливості нада-

вали посильну допомогу молоді, насамперед, через надання стипендій. З іншого боку, студентів змушували працювати в інститутському господарстві, частину з них обклали платнею за навчання. Попри різні заходи, спрямовані на підтримку молоді, її становище загалом було ледь задовільним і викликало серйозного поліпшення. За таких умов стимулювати навчальну працю студентського контингенту було справою вельми складною.

Список використаних джерел:

1. Вища школа Української РСР за 50 років / Керівник авт. кол., відп. ред. В.І.Пічов. – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1967. – 395 с.
2. Державний архів Хмельницької області. – Ф.Р.302. – Оп.1
3. Завальнюк О.М., Комарніцький О.Б. Бучинський Петро Миколайович – ректор Кам'янець-Подільського інституту народної освіти / Серія: «Керівники навчального закладу». – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. – 32 с.
4. Завальнюк О.М., Комарніцький О.Б. Клепатський Павло Григорович – ректор Кам'янець-Подільського інституту народної освіти / Серія: «Керівники навчального закладу». – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. – 28 с.
5. Завальнюк О.М., Комарніцький О.Б. Хведорів (Федоров) Михайло Михайлович – ректор Кам'янець-Подільського інституту народної освіти / Серія «Керівники навчального закладу». – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. – 24 с.
6. Круглик П. На весні (Кам'янецький ІНО) // Студент революції. – Харків. – 1924. – №7. – С.40.
7. Лаврут О.О. Студентство Радянської України в 20-ті роки ХХ ст. Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Донецький національний університет. – Донецьк, 2004. – 19 с.
8. Майборода В.К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917-1985 рр.). – К.: Либідь, 1992. – 196 с.
9. Островий В.М. В.О.Гериневич – ректор Кам'янець-Подільського інституту народної освіти (1923-1928 рр.) // Освіта, наука і культура на Поділлі: Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2006. – Т.6. – С.122-133.
10. Прилуцький В. Побут студентів в УСРР в 1920-х рр. // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. Міжвідомчий збірник наукових праць / Редкол.: В.Даниленко, В.Марочко, О.Веселова, С.Кульчицький (відп. ред.) та ін. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2006. – Вип.15. – С.85-107.
11. Слуцький О.Б. Радянське культурне будівництво на Україні в перші роки боротьби за соціалістичну індустріалізацію країни. – К.: Вид-во АН УРСР, 1957. – 212 с.
12. Суровий А.Ф. Підготовка учительських кадрів на Поділлі в 1920-х рр. // Освіта, наука і культура на Поділлі: Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2002. – Т.2. – С.57-71.
13. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф.166.
14. Шевчук В.К. Культурне будівництво на Україні у 1921-1925 роках. – К.: Вид-во АН УРСР, 1963. – 436 с.

The article considers works of students Kam'yanec'-Podil'skogo Institute of National Education in a collective economy, providing their grants, hostels, feed, by them paying for studies.

Key words: students, institute of national education, collective, grants, boarding-school, feed, paying for studies.

Отримано: 3.11.2009